

V. AZ EGÉSZSÉG BECSE VALAMELY VÁROSRA NÉZVE.*

PETTENKOFER M.

müncheni egyetemi tanár két népszerű előadása.

ELSŐ ELŐADÁS.

Ki itt a Földön él, egészséges akar lenni; mert az élet egészség nélkül kín, gyötrellem, melytől mindenki szabadulni óhajt, és — ha másképpen nem lehet — még magáról az életről is lemond — a halálért. Az egészség általában összege testünk szerves működéseinek, melyeknek összhangzó viszonya és fájdalom nélküli összeműködése az élet céljainak követését megkönnyíti. A betegség szintén szerves functiókon alapszik, hanem olyanokon, melyek ezen harmonikus, fájdalom nélküli viszonyt, melyet mi egészségnek nevezünk, megzavarják. Egészség és betegség, éppen úgy mint az erősség és gyengeség fogalma, önmagukban véve nem egyszerű dolgok, hanem nagyönis összetett, sokszorosán összebonyolult és egymásba átmenő egybevetőleges állapotok. Senki sem egészséges absolute véve vagy teljes tökéletesen, és senki sem absolut beteg, hanem mindenki csak többé-kevésbé. Itéletünket az egészség és betegség fokának mekkoraságára nézve az élet rendes céljaira irányuló cselekvési képességünknek testi hogylétünk által előidézett megzavarodásának fokozata határozza meg.

Mínthogy életünk becse cselekvényeinktől függ, és ezek ismét cselekvési képességunktől függenek, ennél fogva az egészség becse minden egyénre nézve valami magától értendő dolog; ma azonban önöket főleg arra szeretném figyelmeztetni, hogy az egyes ember nem csak a saját egészségének előnyeit élvezi, hanem a mások, t. i. embertársainak az egészsége is épp oly, sőt gyakran még nagyobb előnyére válik. A mire én példázni akarok, azt már az egyszerű keresztyén erkölcsi mondás kifejezi: „szeresd felebarátodat mint tenmagadat“; — de nem lesz fölösleges megmutatni, hogy ezen vallásos elmélet igen szilárd természeti alapon nyugszik, s hogy valamely község vagy város, midőn betegségek gyógyítására és lakosai egészségének erősítésére áldozatokat hoz, nem csak emberi ségi tekintetek szerint cselekszik, hanem hogy ez által egyszerű smind tökélet teremt és fektet be, mely nagy kamatokhoz.

Nem véletlen az, a mivel az emberi művelődés történelmében mindenütt találkozunk, hogy éppen azon népek, melyek az egészre

* Pettenkofer M., a müncheni egyetemen az egészségtan tanára, e két előadást múlt évi márczius 26-ikán és 29-ikén a müncheni népművelő egyesületben („Verein für Volksbildung“) tartotta.

igen előmozdító és hatalmas befolyást gyakoroltak, az egészségre is mindenkor gondosan ügyeltek. Intőjel minden kulturnemzetre nézve, hogy világos öntudattal tegyen intézkedéseket mindnyája egészségének fenntartására és erősítésére, hogy ne úgy mint az állat, csak magáról s netalán rövid ideig még legfeljebb a saját fiáról gondoskodjék. Valamely nép tevékenységét egészségi vagy egészségügyi tekintetben éppenséggel képességei nagyságának általában ama mértékeül használhatnók, hogy van-e hivatva a művelődés-történetben szerepet játszani; úgyszólván annak mértékeül: vajjon mennyi egészséges értelem lakik különben is benne.

Mit a rómaiak lakhelyük tisztántartására és folyó vízzel való ellátására nézve tettek, mai nap is jogos bámulatunkat ébreszti föl még azon maradványok- és romokban is, melyeket majd mindenütt feltalálunk, hol egykor római telepítvények és birtokok léteztek.

Mai nap sokan igen tisztának hiszik magukat, ha arcukat és kezüket naponta megmossák; a régi Rómában még a legszegényebb is naponként egész fürdőt vett. Az öregebb Tarquinius római király, ki Róma alapíttatása után 138-ik, azaz Kr. sz. e. 616-ik évben került kormányra, nem csak a várost vétette körül az első szilárd falakkal a külső ellenség ellen védelmül, és építtetett sok templomot, hanem egyszersmind egy belső ellenség, a tisztátalanság ellen védelmül a „cloaca maxima“-t építtette, az első nagy levezető csatornát, melyen Rómának összes szennyét a Tiberisbe lehetett öntetni. Róma ezen legrégebbi higienikus emlékének maradványai még jelenleg is láthatók.

V i t r u v i u s beszéli, hogy Salapa város eredetileg oly helyen állott, hol a lakosoknak a hidegleléstől sokat kellett szenvedniök. Ez arra bírta őket, hogy az egész várost négy római mér-földdel messzebb fekvő helyre tették át, miután H o s t i l i u s az új helyet előbb alagcsövezte (drainirozta).

A kiásott Pompejiben oly antik várost pillantunk meg, mely nem esett a rablásvágyó ellenség ostromának és pusztításának áldozatúl, miként a többi városok, melyeknek romjai még évszázadokon keresztül a szelek és viharok zsákmányaúll és későbbi jövevények s letelepedők más dűlásainak kitéve valának; hanem oly város az, melyet egy óriási természeti esemény mintegy szempillantás alatt fosztott meg életétől: hirtelen betemettetett, s azután mintegy bebalzsamozva és jól elzárva, tűzhányói hamukoporsójában maradt meg az utóvilágnak. A ki látja, hogy ez a város miként kerül ismét napfényre az alvilágból, az nem csak az egyes házakban tapasztalt műizlés fölött csodálkozik, hanem, hogy ha általában az ily dolgokra figyelmét szokta irányozni, éppen úgy bámulja az ott felásott és

kibontott utcákat, melyek széles lávakövekkel gondosan kirakott kövezetükkel és a járdákon még látható számos ólomcsöveikkel arra mutatnak, hogy ezen vidéki városnak mennyire tisztának kellett lennie, és mily gondosan ügyeltek az egész városnak kényelmes és bő vízzel való ellátására.

Midőn Mózes a maga népét az egyiptomi szolgaságból az ígéret földére vezette, azt a sok évig tartó hosszú pusztai vándorlás alatt nem csak vallási és politikai, hanem egészségi tekintetben is nevelte. Az ószövetség tábori egészség-tanában számos oly rendszabály van, melyek gyakran czélszerűbbek mint némelyik az újkor hadjárataiban.

Háborúban az egészség becse legvilágosabban kitünik, mint-hogy valamely hadsereg harczképessége annak egészségi állapotával a legszorosabban összefügg; mi hasznát veszik a legjobb katonának, ha betegen fekszenek, és mi hasznát a legjobb fegyvereknek és egyéb védő- és támadó eszközöknek katonák nélkül, kik azokat kezelik! Szomorú a tapasztalás minden háborúban, hogy sokkal több katona elveszti életét betegség miatt, semmint az ellenség fegyverei és ezek következményei által.

A krimi hadjárat alatt 309,000 francia vonúlt ki, kik közül a győzelem után 95,240 nem tért többé vissza. Ezen nagyszámú halottakból, kik az egész seregnek majdnem egy harmadrészét teszik, a csatában elesett és sebeiben elhalt 20,000, míg 75,000, majdnem négyszerannyi, betegségeknek esett áldozatul. Az 1859-ik évi olasz hadjáratban, mely csak két hónapig tartott, 3664 fegyver által kimúlt katonára 8674 betegségben elhúnyt esett, és az amerikai Unio hadseregében 52,152 embernyi összes veszteségre csak 10,142 esett, kik a csatáknak estek áldozatul.

Hasonló viszonyokat mutatott fel az 1866-ik évi porosz-osztrák háború, melyben a győzők és legyőzöttek sokkal több emberéletet vesztek a cholera által, semmint az ütközetekben és csatározásokban. Kedvezőbb volt az arány az utolsó 1870—71-ik évi német-francia háborúban. Engel statisztikus az összes német seregek egész veszteségét 40,881 emberre teszi, kik közül 28,282 fegyverek által, 346 balesetek miatt, és csak 12,253 halt el betegségek következtében.

A krimi hadjárat tehát a szövetséges török, francia és angol győzőknek több mint mégegyszerannyi emberéletbe került, mint az utolsó porosz francia háború. Ezen kedvező eredmény kétségkívül főleg a cholera hiányának tulajdonítandó, de azt sem kell felednünk, hogy azelőtt a hagymáz, vérhas és himlő, melyek a német-francia háborúban sem hiányoztak, már gyakran elégségesek voltak

arra, hogy egész hadosztályokat harczképtelenné tegyenek és megtizedeljének. A mostani kedvező eredményhez az egészségesekek és betegeknek jobb ellátása kétség kívül sokkal járult.

Úgy hiszem, nem kell még előbb bebizonyítanom, hogy a létért folytatott békés küzdelemben aránylag az egészségnek nem lehet csekélyebb becse, mint a háborúban, melyben a katonák küzdenek. Ennek bebizonyítására csak valamely használható mértékre van szükség, hogy egy nagyobb község egészségi állapotának átlagos becset, mint péld. München városáét megbecsülhessük, sőt talán határozott számokban ki is fejezhessük. Úgy hiszem, erre nézve nem egy könnyen található jobb támpont mint *azon idő*, a meddig bennünket a betegségek átlagosan hivatásunk, foglalkozásaink végzésében akadályoznak. *R o s c h e r* a nemzetgazdaság alapjait tárgyzó híres kézikönyvében kiemeli, hogy a legnagyobb műveltségű népek és egyének az idő becset mindig a legtöbbre tudják becsülni. A közmondásossá vált szólam „az idő pénz“ (*Time is money*) tudomásom szerint, egy természetbuvár- és igen gyakorlati gazdaságtanártól, *Franklin Benjamintól*, származik; egy angol közmondás az időt azon anyagnak nevezi, melyből az emberi élet csinálva van, és már az öreg *nürnbergi Pirkheimer* említi a maga munkáiban, hogy *Celtes* a *nürnbergi órák* jóságából azon következtetést vonta, miszerint ezen városban még a leggazdagabb polgárok is nagyon kizsákmányolják az időt. *R o s c h e r* továbbá felhossa, hogy a középázsiai vásárokon a művelt európai előtt semmi sem tűnik fel jobban, mint az időnek az indus és bucharai kereskedők részéről tapasztalt kevésrebecsülése, kik teljesen megelégesznek azzal, ha végtelen várakozás után valamivel magasabb árra tesznek szert, mi mégis nagyon alacsony kereskedelmi álláspontnak a jele.

Ezen várakozás és lebzselés nem egyéb az időpazarlás egy neménél, s a gazdasági következmények egészen megegyeznek, akár önkénytes a henyelés, akár erőszakolt. Betegnek lenni legalább is annyi, mint kieroszakolva semmit sem tenni, s valószínűleg ez is az oka annak, a miért rest emberek oly örömet betegnek mondják magukat. Ha valamely munkás resthétfőt, heverő napot csinál magának, s a helyett hogy dolgoznék és keresne, a korcsmában ül, s a következő nap, ha ismét munkához fog is, korhelybőrben levén, alig végez valamit, azon éppen nem csodálkozunk, ha az ilyen ember semmire sem megy, sőt lassanként sokszor egész korhelylyé válik, s a községnek terhére lesz; — azonban a betegség is sokakat kényszerít heverő nap csinálására, habár korcsma helyett a kórházba mennek is. S ha innen azután kikerülnek, biz ők is gyakran még nagyon rossz bőrben vannak, habár nem a serivás vagy részesség,

hanem a betegség vagy heves láz következtében. Ezek a szegény emberek kereső képességükre nézve a naplopóktól és korhelyektől semmi egyébben sem különböznek, mint abban, hogy tétlenségük következményeit *ártatlanul* kénytelenek viselni.

Mennyire becsüljük tehát átlagosan a betegség okozta kárt? Ez a számadás ugyan igen bonyodalmas és sokféle; igen különböző aszerint, vajjon valamely családapa, vagy kis gyermek mulaszt-e el egy napot; de azután nem csak pusztán a mulasztás, hanem a betegség költségei, az orvosi kezelés, gyógyszertár és ápolás is a legtágabb értelemben véve ide számítandók. Régi tapasztalás, hogy már a beteg gyermekek is sokkal több költségbe kerülnek, a sokkal nagyobb gond és ápoláson kívül, mint az egészségesek; gyakran annyiba, hogy abból a költségből egészséges felnőttek is megélhetnének. Sőt a betegség a családokban nem csak a kereset elmulasztása, az ellátás és ápolás kiadásai miatt kerül pénzbe, hanem gyakran a legközelebb állóknak a kereső- és munkaképességét is megbénítja lelki fájdalom és részvét által.

Mindent összevéve, minden egyes betegre nézve a költség és keresetmulasztás fejében, a jelenlegi élelmi árak mellett, átlagosan egy forintnál kevesebb naponta nem számítható (Münchenben). Ez bizonyára nincsen sokra számítva, ha tekintetbe vesszük, hogy már nyilvános kórodáink is, melyek a jótékonyság elvén alapúlnak és sokat számításba sem kell venniök, legkevesebb 42—48 krajczárt* számítottak naponként egy-egy oly betegre, a kit fizetés nélkül föl nem vesznek, s hogy ezen díjakat újabb időben tetemesen fölemelni kényszerültek. És még ezen ár mellett is gyakran meg van állapítva, miért mit kell a betegnek még külön fizetnie, ha arra szüksége van, vagy megszerezni akarja. Egy jó munkás, ki egészséges állapotában naponként két forintot keres, és megbetegedvén 42 krt. naponta fizetni kénytelen, a helyett hogy két forintot keresne, leszámítva is azt, hogy egészséges napjaiban szintén élnie kell, naponként több mint két forintnyi veszteséget szenved, melyet fölgyógyulása után fokozott munkássággal ismét pótolnia kell, ha előbbre akar jutni. Egy forintnyi veszteség és költség egy-egy napra és betegre, az összes szakértők erősítése szerint, biztosan mint átlagos minimum veendő fel.

Hogy a betegség áraszabható tárgy az életben, legvilágosabban bebizonyúl a testi sértésekre és az egészségnek mások általi megkárosítására hozott törvényekből. A törvény azon alapélnék hódol, miszerint a megkárosított abból nyeresémet ne húzzon, hogy

* A délnémet forint (60 krral) megfelel $85\frac{5}{7}$ krajczárnak osztr. értékben.

testében vagy egészségében kárt szenvedett, azonban a tettes, akár szándékosan, akár gondatlanul cselekedett, legalább is teljes kártérítésre, sőt bizonyos körülmények közt fájdalomdíj fizetésére is köteles. A kártérítés az eset szerint tudvalevőleg sokra vagy kevésre rúg; azonban egy forint naponta és esetenként a törvényszék előtt átlag nem lenne elegendő. Hasonló elv szolgál alapjául azon bírodalmi törvényeknek, melyek vasúti-, bánya-, gyárigazgatóságoknak stb. szerencsétlenségeknél előforduló kártérítési kötelezettségére vonatkoznak.

Ha valaki magától megbetegszik, vagy pedig véletlenül, de nem mástól szenved sérelmet, akkor ezért ugyan kárpótlást vagy kártérítést senkitől sem követelhet, hanem azért kára még sem csekélyebb mint azon esetben, midőn más valakit vádolhat okozóul, csak hogy most a kárt egészen egyedül kell viselnie. Ha minden betegségi esetet, mely az év folytán Münchenben előfordul, úgy tekintenénk, mintha azt a város idézte volna elő vagy okozta volna, és a bíró előtt kártérítés vagy fájdalomdíj fizetése végett bepanaszolhatnánk, akkor ugyan egy törvényszék sem lenne elég nagy, és a város, ha mindannyiszor elmarasztalnák, csakhamar nem tudna többé fizetni, a nélkül hogy nagy és súlyos adókat ne lenne kénytelen az egészségesekre kivetni.

Minálunk még egyelőre kinevetnék az embert, ha netalán oly törvényt akarna behozni, mely a községeket az egyes lakosai és idegenek egészségének épségén ejtett károkért felelőssé tenné, és kárpótlásra kötelezné; Angolországban azonban, hol az egészségügy határozottan jobb lábón áll, mint minálunk, a közvélemény egészen mást beszél. Ott már ugyanis nagyon irányadó részről (John Simon által) egész komolyan felvetetett a kérdés, vajjon a vízvezető társulatokon kívül ne legyenek-e a helyhatóságok is felelősek azon kárért, mely kötelességeik elmulasztásából származik, és a törvényhozás a károsultaknak igényét pénzbeli megtérítésre nézve éppen úgy mint valamely vasúti szerencsétlenségnél állapítsa meg.

A legközelebbi kérdés már most az, hogy mennyi betegségi nap számítandó általában évenként minden emberre? Erre nézve meglehetősen biztos támpontjaink vannak. Van sok ember, ki oly szerencsés, hogy évközben egyetlen egy nap sem beteg, míg ismét vannak mások, kik sok héten át, sőt számos hónapon át betegen fekszenek. A statisztikusok úgy számítják, hogy az ember átlag véve az év 365 napja közül 19—20 napot, tehát az idő 5 százalékánál valamivel többet, betegen tölt el. Hogy kerekszám legyen, vegyünk 20 napot egy évre, mennyit az emberiség átlagosan mintegy betegségi adó gyanánt fizet.

Ha ezen nyomasztó adót megváltani lehetne, miként a tizedet, robotmunkát és egyéb személyes hűbéri terheket megváltották, akkor valamely méltányos váltságdíjra csakhamar mindnyájan hajlandóknak nyilatkoznánk, mivel meg volnánk győződve arról, hogy az által magunknak és utódainknak még sokkal több és nagyobb előnyöket biztosítunk, mint az 1848-ik év hozott. Teljesen ugyan soha sem fogjuk megválthatni, valamicskét mindig kellend fizetnünk, de hogy jelenleg sok helyen még aránytalanul sokat fizetnek, erre nézve önöknek tényeket fogok felhozni. Kétségkívül egyike a legfontosabb és legnagyobb szerű kulturfeladatoknak, mely az orvosi tudomány és nevezetesen a közegészségügyinek jutott osztályrészül, hogy a jelenleg még ötszázalékos adót, melyet a betegség az összes időjövendelmünkből szed, lassanként mindig alacsonyabb százalékra szállítsa le.

Vegyük fel Münchent 170,000 lakossal, akkor az egy személyre eső 20 betegnap évenként egészben véve 3.400,000 egyes betegnapokat ad, és ha mi a fennebbi felvételek szerint e napokat egy-egy forintjával számítjuk, akkor Münchennek betegeskedése egyszersmind 3.400,000 forint évi veszteséget képvisel. — Ezen számtól szinte megijed az ember, ha először látja maga előtt, és azt gondolja, hogy ebbe mégis csak valamely hibának kellett belecsúsznia. Minthogy pedig a szám három másból, az egy-egy beteg napra számított költségéből, a beteg napok összegéből és a müncheni lakosság számából származott, így a tévedésnek ezen három szám valamelyikében kellene rejlenie. Az utóbbi számot, a müncheni lakosság számát, senki sem fogja kétségbe vonni; az első szám, a betegség költségeinek összege, és a betegség által okozott különbeni károk becsértéke, előttem és mások előtt az átlagra nézve minimumnak tűnik fel; hanem tegyük fel, hogy én tévedtem volna, és ezen számot 100 százalékkal többnek vettem, és számítsunk 1 forint helyett csak 30 krajczárt, mely átlagos összegért minden betegnek pusztá ellátását ugyan senki el nem vállalná, még akkor is még mindig évenként 1.700,000 forintot tenne ki.

A második számon, az egyes személyre eső betegnapok évenkénti átlagán, sincs semmi változtatni való. Úgy hiszem, a felvétel még inkább igen is csekély, mintsem magas. A lakosságnak vannak bizonyos osztályai, melyekben a betegségnapok évenkénti száma igen pontosan ki van tüntetve. A porosz hadseregben 1846-tól 1863-ig, tehát 18 év alatt, minden tényleges szolgálatban levő katona évenként átlagosan 16—38 napig volt beteg.

Ha meggondoljuk, hogy a katonaságban az általános hadkötelezettség mellett a népnek csak legerősebb része és a legerőteljesb

életkor van képviselve, s már ezek között is 16 napnál több betegség jut egyre évközben, akkor 20 nap az összes lakosság átlagára nézve, hozzászámítva a férfiakat és asszonyokat, gyermekeket és aggastyánokat, éppen nem igen sok. Betegsegélyző- és más segélypénztárak adataiból szerzett tapasztalatok alapján tudjuk, hogy a munkások 60 éves koruktól kezdve átlag véve még 40 napnál tovább is betegek az év folyamában. Ennél fogva nem tehetek egyebet, mint feltenni azt, hogy München városában évenként milliő forintok vesznek el betegségek következtében hasztalanul.

Senkinek sem lehet felróni, ha az évi betegnapokra számított ezen pénzösszegnek nagysága felett előbb csodálkozik, azután pedig közelebbről megfontolva a müncheni lakosság számát, s talán még az egy forintnyi értéket is mint átlagos kárt, az egy betegnapra számított kiadást és veszteséget elismeri, de a betegnapok számát, melyet a statisztikusok átlagosan 20 napra tesznek évenként, mégis ismét kétségbe vonja és attól tart, hogy ezen szám talán mégis igen nagynek vétetett, vagy kivételesen nem kedvező viszonyokból van származtatva. Megvallom, még magamban is némi aggodalmat kelttet. Törekedtem ennél fogva a becslésnek még egy más útját találni, és kiszemeltem egyet, mely az előbbeniől egészen független, s azért az előbbeni számításnak mintegy próbájaúl szolgálhat. Erre a célra, hogy München városában a beteglétszám és a betegnapokra nézve egészen más alapon szerezzek tudomást, ugyanazon útat választottam, a melyen már előbb Dr. Wibmer, orvosügyi tanácsos úr haladt, a betegségeket, München városának betegségi viszonyait megbecsülvén; a mely út természetére nézve oly eredményre vezet ugyan, mely a valóságtól elmarad, de éppen ez által azt nyújtja, a mit mi tudni óhajtunk; mert hiszen mi azt óhajtánók kitudni, hogy Münchenben *legkevésbé* hány egyes betegnapnak kell kijönnie legszigorúbban számítva.

München kir. fő- és székvárosának Dr. Wibmer orvosügyi tanácsos úr által szerkesztett orvosi topographiája és ethnographiájából — mely könyv megérdemelné, hogy Münchenben jobban ismerjék mint valóban ismerik — tudjuk, hogy az összes nyilvános beteg- és ápoló-intézetekben bizonyos évek során keresztül hány személy volt mint beteg kezelés alatt, és hányan haltak meg közülök; más szavakkal ismerjük ezen intézetekben a haláleseteknek átlagos számviszonyát a betegségi esetekhez. Továbbá mértékünk van arra nézve, hogy ezen személyek átlag véve hány napig betegek, míg vagy ismét felgyógyúlnak, vagy pedig meghalnak. Az eredmény az, hogy az évek hosszabb során át 31 beteg közül átlag egy hal meg, s hogy rendszeren egy beteg átlag véve 185 napig van ápolás alatt.

Most pedig az forog szóban, hogy a megbetegültek és meghaltak közt létező számarányt az egész városra átvigyük. Az egész városra nézve csakugyan nem tudjuk, hogy abban hány beteg van, mivel azokat még sohasem számlálták össze, hanem a másik számot éppen oly határozottan tudjuk az egész városra nézve, mint a beteg- és ápolóintézeteket illetőleg, hogy tudniillik hány hal meg. Felvehetjük tehát az egész városban előforduló halálesetek számát és azt kérdezhetjük magunktól, mennyi betegnek felel az meg, ha a városban éppen úgy, mint a kórházakban 34 beteg esik egy halálesetre? A valóságban természetesen az egész városban több beteg jut egy halottra, mint péld. a betegházakban, melyeket rendszeren csak a szolgálatban és a legjobb korban levő osztály keres fel, és akkor is gyakran igen későn, de ez mit sem tesz; hiszen mi, hogy minden túlbecsléstől távol legyünk, úgysis minimumra akarunk szorítkozni.

Az utóbbi tíz év átlaga szerint Münchenben 1000 lakos közül évenként 33 halt meg, a mi 170,000 lakosra minden évben 5610 halálesetet tesz. Ha már most a nyilvános intézetekben és kórodákban 34-szer több a beteg, akkor ez egy év alatt 180,740 betegségi esetet tesz, mi naponta 500-nak felel meg, mely szám bizonyára nem igen magas, és időnként a város mindkét betegházában már magában is bennfoglaltatik. Tegyük továbbá, hogy az egyes betegségi eset a város összes lakosságánál sem igényel hosszabb ápolást, mint a betegházakban, átlag véve 18.5 napot, úgy még ezen igen is alacsony felvételeknek daczára is, évenként az egész lakosságra nézve, mégis 3.343,690 betegnapot tesz, a mi igen nevezetes, hogy a fentebbi eredménnyel a 3,400,000 betegnappal nagyon megéggyezik, mely a lakosság számából és azon felvételből számított ki, hogy az év 365 napja közül minden ember átlagosan 20 napig beteg.

A városnak közép betegállapota, mint mellesleg megjegyezni akarom, semmikor sem valóság, hanem csak számítás, mely a valóságra különféle időkben támaszkodik, és a valóságban rejlő, váltakozó, gyakran nagy különbségeket az egyes időszakok közt egyformán osztja fel. A középtől való eltérések nagyságát, az ennél magasabb vagy alacsonyabb létszámot, szintén szükséges tekintetbe venni. Már az ugyanazon év telén vagy nyarán, vagy oly időben, midőn valamely városban ragály uralkodik, a betegállapot egészen elütő a más időkbelitől. A városok közigazgatásának alapelveül tartandó, hogy a nyilvános betegápoló-intézetek ne csak az átlagos betegállományra, hanem a legmagasabbra nézve is elégségesek legyenek. A müncheni közkóroda (allgemeines

Krankenhaus). mely 1813-ban nyílt meg, ezen alapelvnek megfelelőleg alapítottatott, csakhogy Münchennek akkor 36,000 lakosa volt. Azért senki se csodálkozzék, hogy az előbb és gyakran oly tágasnak híresztelt kórház a mostani 170.000 lakost számláló Münchennek már nagyon is kicsiny lett, a mely hiányon egy Haidhausenben épülő kórház és az általános mellett egy második kiegészítő kórháznak építése csak némileg segít. A városban előforduló betegállomány szerint a közkórház egyik évben 5000. a másikban 9000-nél több beteget ápol.

Münchenben már egyedül maga a typhus-betegség igen jelentékeny különbségeket tesz a különféle évek betegei létszámában. Voltak évek a midőn csak 100 halálesetet okozott a typhus, s voltak ismét évek majdnem 600 halálesettel is. Egy-egy typhus által okozott halálesetre csaknem 10 nehéz betegségi esetet lehet számítani, s minthogy ezek főleg az évnek 3—4 hónapjára torlódnak össze, ez által nem csak torlódás származik általában, hanem ez maga is ismét külön költségeket okoz azáltal, hogy bizonyos intézkedésekkel igyekszünk terjedésének elejét venni. Egy-egy typhus-betegnek ápolási napjait, átlagosan 30 napjával számítva, egyik évben 30,000, egy másik évben 180,000 typhusnap van.

Mindnyájan szeretjük Münchent mint lakhelyünket, sőt legtöbben közölnük mint szülőföldjüket. A mit az ember szeret, azt rendesen legjobbnak is tartja, és nem örömet vallja meg, hogy annál még valami jobb is létezik; szeretetének alapot tulajdonít, s ennél fogva gyakran csalatkozik azon gondolatban, hogy a mit szeretünk, az már csak azért is a legjobb. Hanem ez tulajdonképpen csak önzés és nem az igazi szeretet, mely a balsorsban is megőrzi a hűséget és nem tágít, ha rosszúl áll is a dolog; nem az a szeretet, mely tárgyát megneemesíti és azt az alanti fokról lassanként mind magasabbra emeli, mit azonban a valódi szeretet tesz, mely a legkiválóbbat szeretett tárgyára nem csak rákölti, hanem valóban megszerezni és tulajdonává tenni törekszik, a mennyire igaz úton lehetséges. Miután ezen szerelmi nyilatkozatot előrebocsátottam, legyen szabad kedvelt Münchenünk egészségi viszonyait más városokéival összehasonlítani.

Mértékül legalkalmasabb erre nézve az összes halandóság, mennyi múlik ki 1000 élő közül évenként. Angolország főregistratora csak a múlt év október havában tette közzé Angolország nagyobb városainak és a külföldieknek halandóságát mutató összeállítását. Ezen legújabb számadatokból fel fogok néhányat használni elmélgésem alapjául.

Londonban	1000	lakos	közül	meghal	évenként	22
Birminghamban	„	„	„	„	„	27
Manchesterben	„	„	„	„	„	30
Bombayban	„	„	„	„	„	31
Madrasban	„	„	„	„	„	42
Párisban	„	„	„	„	„	22
Brüsszelben	„	„	„	„	„	25
Berlinben	„	„	„	„	„	37
Bécsben	„	•	„	„	„	35
Rómában	„	„	„	„	„	39
New-Yorkban	„	„	„	„	„	28
Münchenben	„	„	„	„	„	33

Ezen összehasonlításból kiviláglik, hogy München nem tartozik a legjobbakkal, de a legrosszabbak közé sem. Bécs, Berlin és Róma tetemesen rosszabbul állanak, míg London és Páris sokkal, sőt New-York is még valamivel jobban áll. Londonénál kisebb halandóság (22 pro mille) még csak egy más kis angol városban, Bristolban van, hol ezer élő közül évenként csak 19 hal meg.

A mi tény, azt tagadni nem lehet, és a tények előtt meg kell hajolnunk, hanem az igazi férfi, és éppen úgy az igazi asszony, elbátortalanítani magát nem engedi, ha a tények mindjárt nem olyanok is, mint első pillanatra óhajtanók; az ember megvizsgálja a tényeket, pontosan megvizsgálja, s azután megkísérli, hogyan lehetne valamit javítani.

Münchennek egészségi állapota az országban és külföldön egy kissé rossz hírből áll, hanem önkök látják mennyire jogtalanul más nagy német városokkal szemben. Ezt a rossz hírt tulajdonképp egyetlen egy betegség, az abdominaltyphus okozta, mely miatt München bizonyos hírnévre tett szert. Kik a szólás-mondásokkal és röpkeszavakkal bánni tudnak, azért mondják igen gyakran: „Üzzék ki a typhust Münchenből, és München Németországnak legegészségesebb városa.“ És ezt a phrázist csaknem minden ember elhiszi. Nézzünk csak annak a typhus-kisértetnek kissé jobban a szeme közé!

Az 1852-ik évtől 1859-ig a hagymáz által okozott halandóság Münchenben ezrenként, azaz 1000 élő közül átlag véve még 2.42-re rúgott, sőt azóta még sokkal kevesebbre, átlagosan csak 1.66 pro mille. Képzeljük már most, hogy a hagymázt Münchenből valóban teljesen elűzzük úgy annyira, hogy többé éppen senki sem fog typhusban meghalni; mennyivel leend azáltal Münchennek összes halandósága csekélyebb? A viszonyok jelen állása szerint igen sokra számítjuk, ha felveszszük, hogy München évenként átlag 2-öt veszít ezerből hagymáz által; hanem a halandósági szám még ezen esetben is

33-ról csak 31-re apad ezer közt, a mi még igen távol áll a londoni 22 és a bristoli 19 pro mille-től.

Vegyük most az esetet megfordítva, és terheljük Londont rendszer halandóságán fölül, melynek okai között a hagymáz ott sem hiányzik, még Münchennek a hagymáz által előidézett egész halandóságával, akkor ez utóbbi mégis csak 2-vel emelkedik évenként, s 22 helyett 24 pro mille-tenne ki. Ebből a legvilágosabban származik az, hogy London még akkor is sokkal egészségesebb város lenne, ha ott a typhus sokkal gyakrabban és sokkal nagyobb mérvben fordulna elő, mint Münchenben.

A hagymázból tehát még korántsem lehet kimagyarázni, hogy 1000 élő közül Londonban miért hal meg csak 22, Münchenben ellenben 33, Bécsben 35, Berlinben 37, sőt Rómában 39. Fontosnak tartom, hogy ily hamis képzeteket, minő a hagymáz irányadó befolyása München egészségi állapotára, az ember az eszéből kiverjen, mert a meddig valamely hamis dolog van az eszében, az igazira rá nem akadhat.

Hagymáz más városokban is fordul elő, és időnként járványos alakban is. Így csak pár évvel ezelőtt London nagy részében, Islingtonban, igen észrevehető hagymázjárvány uralkodott, hasonlóképp Stuttgartban és Berlinben a múlt évben. Stuttgart az idén is szenved a hagymáztól. Miképp van tehát az, hogy München mint oly hagymázfészek lőn ismeretessé? Nem tagadható, miszerint München aránylag véve többet szenved ezen betegségtől, mint péld. Berlin, hanem daczára annak még sokkal egészségesebb Berlinnél. Ha tehát utazási kezikönyvekben az idegenek a Münchenben való hosszabb tartózkodástól mintegy óvatnak, Stuttgart, Berlin, Bécs és Rómától pedig a legkevésbé sem, úgy ez nyílt igazságtalanság. Erre igen valószínűleg a hagymáz befolyásának túlbecslése szolgáltatott alkalmat; mellesleg talán azon körülmény is, hogy Münchenben ezen betegségről sokkal többet irnak és beszélnek, mint egyebütt.

Meglehet, hogy München hagymáz hírnevének némileg azon kiváló nyomozások is okozói, melyeket itt Buhl és Seidel tanárok és mások ezen betegség okainak kitudására végrehajtottak, s a melyek, nevezetesen míg e buvárok nézetei újak valának és kétségbe vonattak, gyakran és sok beszélgetés tárgyát képezték. Virchow azonban nem régen kimutatta, hogy a hagymáz gyakorisága a talajvíz ingadozásaival Berlinben is éppen úgy összekapcsolódik, mint Münchenben, és én azt óhajtanám, ha most nemsokára eljönne az idő, midőn csak a berlini hagymázról, a müncheniről pedig soha többet ne beszélnének.

Különben sok müncheni, habár nem tartozik is a tanultak osztályához, különösen idegenek irányában mindig bizonyos előszeretettel beszélt ideglázáról vagy hagymázáról, mint a városnak egyik legnevezetesebb nevezetességéről. Egy ízben hazafelé Münchenbe történt utazásomkor, alkalom volt egy beszélgetést hallani, mely egy berlini utas és egy müncheni lakos között a vasúti kocsiban szövődött, s mely elfelejthetetlen marad előttem. A berlini dicsekedett, hogy az ő városában aránylag minden mily jó karban áll, s hogy ott mily kitűnő orvosok és betegintézetek léteznek, miért az egészségi állapot is kielégítő; fájdalommal értesül azonban, úgy mond, hogy München e tekintetben rosziul áll, s minthogy most néhány napra Münchenbe megy, mégis szeretné tudni, vajjon valóban oly nagy-e a baj, mint állítják. A müncheni következő szavakkal ajánlotta városát: „No, jöjjen csak egyszer két hétre hozzánk, a mi ideglázunk mindjárt utóléri önt. És ha most Münchenbe jön, tegyen úgy, mint én, s még csak egy csepp vizet se igyék.“ Így hangzott szó szerint az idegenhez intézett meghívás két heti időzésre Münchenbe.

A müncheniek ezen saajtságát, mely esetleg bizonyára önök közt is feltűnhetett már egynémelyiknek, nem magyarázhatom másképp, mint hogy azzal csak azt akarta kifejezni és megmutatni, mily óriási egészsége van neki, hogy őt az idegláz még el nem vitte.

Jövöre ideglázunkat éppen nem fogjuk megtagadni, se elengedni, hanem sokkal inkább mindent el fogunk követni, hogy az még mindinkább apadjon, a mint tényleg már csökkent is; de azért nem kell magunkat annyira kisebbítenünk és kihíresztelni engednünk, mint már történt és még most is történik. Ivóvizünket se engedjük annyira megvetni, sokkal jobb és tisztább az mint sok oly helyen, melynek a hagymáztól igen keveset kell szenvednie, és ugyanazon vizet isszuk azon években is, midőn a hagymáz Münchenből jóformán eltűnt; nemkülönben oly időkbek, mikor a hagymáz uralkodik, azok sem maradnak mentek ezen betegségtől, kik egy csepp vizet sem isznak. Nevezetes, hogy ezen ivóvíztheoretikusok mindig mily könnyen előrántanak egy aetiologiai vagyis oki magyarázatot, ha az ember azt kérdezi tőlük, hogy a víztől való szigorú tartózkodásuknak daczára még is mitől betegednek meg? A hagymázt ezen esetekben nem a víztől, hanem a helyett rossz sörtől kapták. Valami volt a serben! Még a kir. udvari serfözde sem egészen biztos menhely a betegség ellen, mely időnként ennek a vendégei közül is kiveszi a maga áldozatát.

Foglalkozzunk most inkább azon kérdéssel, vajjon Münchennek egészségügyi állapotán általában lehet-e, és mi módon lehetne még

javítanunk, vajjon lehet-e reményünk, hogy Münchennek jelenlegi halandósági számáról, 33-ról ezrenként, a londoni számra, 22-re leszállhatunk. Szivemből örvendek, hogy minden tartózkodás, minden mentis reservatio nélkül, mint a jogászok mondják, kijelenthetem, hogy előttem lehetségesnek látszik, s hogy azt remélhetjük. Csakhogy magától nem megy, magunknak is kell tennünk érte valamit.

Hogy azonban önökkel ugyanazon hitet közöljem, melyet én táplálok, mindenek előtt egy előítélet eltávolítására kell törekednem, mely az emberek nagy részén uralkodik, tudniillik hogy azelőtt jobb volt mint jelenleg, hogy a világ roszzabbá lesz, hogy régente az emberek nem csak tovább éltek, mint most, hanem hogy sokkal kevesebbet voltak betegek, sokkal nagyobbak és erősebbek voltak mint jelenleg.

A paradicsomot, az óriási erőt és Mathuzsalem korát csak a leghomályosabb őskor ismerte, jelenleg már nem fordulnak elő; hanem a mennyire biztos történeti bizonyítékokkal rendelkezünk, az élettartam, valamint a testi nagyság és erő tekintetében egy művelt országban sem áll roszzabbul a dolog, hanem bebizonyíthatólag jobbra fordult; hogy daczára annak az ellenkezőt oly általánosan feltételezik, az az emberi képzeletnek egy sajátságából származik, melyben minden annál inkább nagyobbodik, minél messzebb nyúlik a múltba, a mi testi látószervünk hatásának az ellenkezője. Sokan közülünk ezt bizonyára már magukon tapasztalták. Ha az ember fiatal korában valamely helyen sokáig élt, hol sokat tapasztalt, és azt hiszi, hogy magának mindent igen élénken emlékébe vésett, rendesen mintegy kiábrándúl, ha későbben ismét ugyanazon helyre jut, még ha minden tökéletesen a régiben maradt is. Miként tűnik fel a szoba vagy terem, melyet oly élénk emlékekben tartottunk, oly kicsinynek és jelentéktelennek azon képhez képest, melyet képzeletünkben ápoltunk. Ha képesek lennénk magunkat középkori állapotokba így visszahelyezni, és képesek lennénk ezen időt elvitáztatlan fénypontjaival oly közélről szemlélni, mint ifjúkori tartózkodásunk egy régi helyét, nagyobb részt mily egészen másképpen találánk ott mindent, mint közönségesen képzeljük.

A jelen esetre nézve péld. éppen London, ez óriási városnak régebbi idejét vegyük fel, a mely városban jelenleg több mint három millió ember lakik, helyenként nagy szükség és nyomor uralkodik, s átlagosan 1000 élő közül évenként mégis csak 22 hal meg. London már a középkorban is nagy város volt, de mégis sokkal kisebb mint jelenleg, és lássuk, minő volt ott a halandóság, midőn a város még sokkal kisebb volt, mint most, vajjon annak nagyob-

bodásával, mint oly örömet felteszik, egészségi állapota valóban rosszabbra fordult-e? Bármennyi tűzvész pusztított is már Londonban, az egyházi anyakönyvek, melyek a polgári létszám-lajstromot tartalmazzák, több száz év óta megőriztettek, s azokból a közép életkort különböző időkben ki lehetett számítani. Efféle munkát hajtott végre nem régen Dr. Greenhow, lényegileg összefüggésben a himlő-oltás kérdésével, hogy kivilágosodjék, vajjon a tehénhimlő-oltás vagy vaccinatio behozatala óta az élettartam csökkent-e, a mint az előítélet gyakran oly határozottan állítja, vagy sem. Greenhow tízevi időszakokat választott ki.

1681-től 1690-ig Londonnak volt körülbelől 530,000 lakosa. és 1000 közül évenként meghalt 42.

1746-tól 1755-ig volt Londonban körülbelől 653,000 lakos. és 1000 közül meghalt évenként 35.

1846-tól 1855-ig Londonnak már 2,362,236 lakosa volt. és 1000 közül meghalt évenként 25.

Ezen utóbbi időszakba estek az 1848/49-ik évi és az 1854/55-ik évi nagy kolerajárványok, úgy hogy éppen oly időszak szemeltetett ki, mely a 19-ik század halandóságára nézve bizonyára nem hizelgő. Kítűnt, hogy a halandóság Londonban a város nagyobbodásával és a lakosság szaporodásával nem növekedett, hanem daczára annak igen tetemesen csökkent. London 1856 óta terjedelem és lakosság tekintetében jelentékenyen növekedett; lakói száma jelenleg három milliónál többre rúg, és a halandóság 1856 óta mégis 25-ről ismét 22-re szállt le ezrenként.

Ha Londonban a halandóság a történelmi idő folyamában 42-ről 22 pro mille-re esett le, úgy az mégis igen biztos horgonytalajt szolgáltat azon reményre nézve, hogy 33-ról 22-re Münchenben is leszállhatunk, csak arra kell törekednünk, hogy megtudjuk azt, mi minden járult Londonban ezen kedvező eredményhez, s mindazt okkal-móddal, értelemmel a mi müncheni viszonyainkra is alkalmazzuk.

Erre azonban második előadásomra kérem ki figyelmüket.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.